

KURULUŞUNUN 100. YILINDA BEYAZIT DEVLET KÜTÜPHANESİ

Hasan DUMAN

Beyazıt Devlet Kütüphanesi Müdürü

Yurdumuzda devlet eliyle kurulan ilk kütüphanemiz; eskilerle yabancıların «Kütüphane-i Milli, Kütüphane-i Umumi» ve en doğrusu alınca yazılmış kitabesinden de anlaşılacağı üzere «Kütüphane-i Umum-i Osmani», yani bugünkü adıyla «Beyazıt Devlet Kütüphanesi» dir. Kâğıda, yazı ve kataba dolayısıyla okumaya büyük önem veren atalarımızın daha Uygurlar zamanında kütüphaneler kurduğunu biliyoruz. İlhanlılar'dan Büyük Selçuklu İmparatorluğuna, Anadolu Selçuklularına ve onlardan da Osmanlılara geçen Vakıf kütüphane kurma geleneği, sadece kendi şartları ve imkânları içinde oluşup, işleyen kuruluşlar olarak da memleket kültürüne pek çok hizmetlerde bulunmuştur. Özellikle Osmanlı Devletinin, gerek yükselme ve gerekse bunu takip eden devirlerde İmparatorluğunun muhtelif yerlerinde başta hükümdarlar olmak üzere (Fatih Sultan Mehmed, Kanunî Sultan Süleyman, Sultan II. Mahmud, Sultan III. Ahmed, Sultan I. Hamid, Sultan III. Mustafa gibi,) valide sultanlar (Esmihan Sultan, Nurbani Sultan, Pertevniyal Valide Sultan v.b.) sadrazamlar (Köprülü, Koca Ragıp Paşa, Nevşehir'li Damat İbrahim Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Şehit Ali Paşa, Kılıç Ali Paşa v.b.) ile Darüssade Ağaları (Hacı Beşir Ağa, Mehmet Ağa) şeyhülislâmlar (Feyzullah Efendi, Arif Efendi, Veliyüddin Efendi), ulema erbabı (Kazasker Molla Çelebi, Atif Efendi, Esat Efendi) ile ricali devlet'ten reis ül-küttapların (Mustafa Efendi, Selim Ağa) kurduğu kütüphanelerden başka tekke kütüphaneleri (Aziz Mahmut Hüdayi Efendi, Halet Efendi) ve saray kütüphaneleri (Topkapı ve Yıldız Saraylarında) kurulduğunu biliyoruz.

Kütüphaneler, diğer okul v.b. kurumlarla birlikte, 1826 yılında vakıf müesseseleriyle ilgili bakanlık olan Evkaf Nezaretinin kuruluşuna kadar, kendi özel vakfiyelerindeki hükümlere göre idare edildiler. Ancak, 1869 tarihinde Maarif Nezareti kurulunca, bu kurumlar Evkaftan Maarif'e geçmişlerdir. Aynı zamanda 1869 yılında yürürlüğe konulan «Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi»nin arkasından 1881'de «Kütüphanelerin Suret-i Tesis ve Usul-i İdaresi»ne dair talimatname çıkar. Başlangıçta bahsettiğimiz vakıf kütüphaneler yerine artık Devlet tarafından konuya el atıldığı görülür. Meselâ,

Kosova Vilâyeti'ne bağlı İpek livası'nın Yakova kazasında 1863'te hükümetçe bir kütüphane kurulduğu biliniyorsa da eldeki bilgiler, bu girişimin nitelik ve önemi hakkında herhangi bir fikir vermekten uzaktır. Mithat Paşa'nın valiliği sırasında (1861-64) Niş'te kurduğu ve sonraki Vali Abdurrahman Paşa'nın gayretleriyle 1868'de yeniden hizmete açılan kütüphaneye Devlet desteğinin ne olduğu bilinmemektedir. Bu görüşlere diğer bir örnek de Bağdat'da Maarif yönetimince 1879-80 yıllarında kurulan «Maarif Kütüphanesi» dir. Ayrıca Evkaf yönetiminin oluşturduğu bu vilayet'in Azamiye nahiyesinde kuruluş tarihi belli olmayan bir kütüphane, bunlara eklenebilir.

Devlet eliyle kurulan ve oluşum şartları teferruatı ile bilinen ilk kütüphanemiz, «Beyazıt Devlet Kütüphanesi»dir. Avrupa'daki gelişmelerin Osmanlı İmparatorluğuna da intikâli ile aradaki sirkülasyonun artması, bir yerde vakıf eserleri besleyen toprak parçalarının birer birer elden çıkarılmasından başka, aydınların isteği ve bunun devlet kademelerince de ilgi ile karşılanması, pek çok batı ülkelerinin o güne kadar Milli kütüphanelerini kurmuş olmaları, yönetime böyle bir kararı aldırıldığını söyleyebiliriz. Muhtelif mahallerdeki gayri fonksiyonel kütüphanelerin, Payitaht'ta bir merkezde toplanarak, daha geniş kitlelere hizmet sunulması, bunun, gerek memlekette neşredilen ve gerekse satın alınacak eserlerle beslenmesinden başka, çeşitli bağışlarla da zenginleştirilmesi düşünüldür. Uygun bir yer aranır, bugün olduğu gibi o zaman da Beyazıt semti İstanbul'un kültür merkezidir. Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Sultan II. Beyazıt'ın yaptırmış olduğu Beyazıt Külüyesi'nin, İmaret kısmının restore edilmesi düşünüldür. Kararın tatbiki sırasında başta Maarif Nazırı Mustafa Paşa gibi müteşebbis bir eğitimci ve daha o yıllarda, «memlekette nahiyelere kadar kütüphaneler kurulmalıdır» diyen bir Başbakan, yani Sadrazam Said Paşa ve bu Kütüphanenin kuruluşuna (Beyazıt Devlet Kütüphanesi) ayrıca şahsi bütçesinden katkıda bulunacak kadar cömert olan, Padişah Sultan II. Abdülhamid bulunmaktadır. İrade, Saray'dan çıkmıştır. (14 Zilkade 1299). 1882 yılı. Hızlı bir restorasyona girilir. İnşaat, bizzat Maarif Nazırı ve Sadrazam tarafından da denetlenir ve kısa sürede bitirilerek Ramazan'ın ilk günü devlet ricali, âlimler ve halkın iştirakıyla açılır ve dualarla raflara bir takım «Naima Tarihi» yerleştirilir. Kütüphanenin kurulma kararının 3 ncü yılında Kütüphanemiz, kütüphaneler içinde 4164 kitap ile en baştadır. Ertesi yıl kitap sayısı 4764'tür. (1304'te 4870; 1305'te 7068;) üzerinde basım tarihi bulunmayan, fakat tarih olarak 1306 - 1307 senelerine ait olması kuvvetle muhtemel matbu fihristinde 8054 kitabı bulunmaktadır. Bu sayı, kuruluşunun 30. yılında 23320 kitaba ulaşmıştır. (1329) Kütüphane açısından 1913 yılında bir ilginç olay olur; Maarif Nezareti'ne bağlı olan kütüphaneler tekrar Evkaf Nezaretine bağlandığı halde, bu Kütüphane tek başına Maarif Nezareti'nde kalır. Balkan Harbi ve I. Cihan Harbi, İstiklâl Harbi kütüphanenin kullanım potansiyelini düşürür.

Büyük Kurtarıcının önderliğinde Milli Kurtuluş Savaşından çıkan genç Türkiye Cumhuriyetinde, çeşitli alanlardaki gelişmeler kütüphanelere de yansır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması hakkındaki kanun, kütüphanelerin koleksiyon yönünden gelişmesine yardım eder. Cumhuriyetten sonra bütün kütüphaneler yeniden, başlangıcından beri Be-

yazıt Devlet Kütüphanesi'nin bağılı bulunduğu Maarif Vekâleti'ne (Milli Eğitim Bakanlığı) geçer. Uzun süren harplerden harab ve bitap, fakat yepyeni bir ruh ve coşku ile çıkan Türkiye Cumhuriyeti'nde hızla yaraların sarılması, 10 yılda 15 milyonun yaratılması gerekmektedir. Öncelikli işler vardır. Diğer kuruluşlara paralel olarak Beyazıt Devlet Kütüphanesi nasibini alırsa da bu, yeterli değildir. Genç Cumhuriyet'in başkenti Ankara'dır. Her ülkenin Milli Kütüphanesinde başkentte olmalıdır. İşte 10 yılda 15 milyonun yaratıldığı yılları takib eden ilk yılda, bu Kütüphanenin hayat kaynağının ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Ankara'da bir Milli Kütüphanesi'nin temelleri atılır; her alanda olduğu gibi bunda da Atatürk'ün direktifi ile Türk kütüphaneciliği ve ilim dünyası için büyük bir çığır açan «Dépôt Légal» denilen «Devlet Nüshası» gündeme gelir ve çok geçmeden 2527 sayılı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu hazırlanarak kabul ve 2.7.1934 günü Resmî Gazete'de neşredilir; burada, 8. maddede derlenecek eserlerden bir nüshasının İstanbul Umumî Kütüphanesi'ne (yani Beyazıt Devlet Kütüphanesi) diğerlerinin İstanbul Üniversitesi, İzmir Umumi Kütüphanesi ve Ankara Umumi Kütüphanesi'ne verileceği emredilmektedir. 8. maddenin (a) fıkrası aynen şöyledir. «Bir nüsha Milli Kütüphaneye; (Bu kütüphaneye teşkil edinceye kadar derlenen basma yazı ve resimler Maarif Vekillîği'nin bu işe memur edilen teşkilatı tarafından hıfzolunur). Böylece, Türk Milli Kütüphanesi'nden ilk defa kanun ile söz edilir. Bunun Ankara'da gerçekleşmesi ise, en azından bir on yıl, Türk Milli Kütüphanesinin ve modern Türk Kütüphaneciliğinin kurucusu Adnan Ötügen gibi bir değerın öncülüğünü gerektirecektir.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi, yurdumuzda kütüphanecilik alanında pek çok «ilk»lerin uygulamaya konulduğu bir kütüphanedir. O günün modern ilim dünyasında en az yarım asır evvel uygulamaya başlanan modern fiş ve uluslararası ölçüdeki kataloglama usûlünün tatbikine ilk defa Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde başlanmıştır. 1942 yılında kütüphaneye iki adet 48 gözlü fiş dolabı yaptırılır. İmkânsızlıklara rağmen 1943-44 yıllarında İstanbul'da ilk defa yazar ve kitap adına göre basit bilgileri içeren iki ayrı katalog dolabı meydana getirilirse de tatminkâr görülmeyerek daha teferruatlı fişlerin yazılmasına karar verilir ve o günün modern usullerine göre kitaplar tasnif edilip, fişlenerek kitap adı, yazar, çeviren ve konuya göre düzenlenmiş 40 bin kitaplık modern katalog 29.3.1950 tarihinde seçkin bir davetli huzurunda açılır ve ondan sonra Kütüphane'nin açılış saatinden önce kapıda bekleyen yüzlerce okuyucu, uzun sıralar oluşturur.

24 Nisan 1952 tarihinde Kütüphane'nin bir bölümünde Türkiye'de ilk defa bütün tesisatıyla «Beyazıt Çocuk Kütüphanesi» açılır. Eğitici filmleri, müzik saatleri, konferanslar, serbest saatler ve çeşitli çalışmalarıyla büyük bir ihtiyaca cevap verir. Daha sonraki yıllarda kitapların yanı sıra yığınlarca gazete ve süreli yayının kütüphaneye gelmesi, Çocuk Kütüphanesi'nin çalışmalarına imkân bırakmaz ve çocuk kütüphanesi daha sonraki yıllarda süreli yayın deposu olarak kullanılır. Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde kütüphane olarak daha iyi hizmet verilebilmesi amacı ile onarım işlerine 1946 yılında başlanır. Müteakip yıllarda bu konudaki çalışmalar hızlandırılır; bi-

risi 1948, diğeri 1953 yılında 2 defa Bakanlar Kurulu kararı çıkarılır. Yığınlar halindeki yazma ve basma kitapların, süreli yayınların, gazetelerin kataloglama işlemleri sürdürülürken, 200 kişilik okuma salonunun modern bir hale getirilmesi, diğeri bölümlere asma katlar yapılarak, ayarlanabilen çelik rafların monte edilmesi suretiyle kitap depolarının hazırlanışı bu yıllara tesadüf eder.

Kütüphanelerimizde ilk cilt atelyesi ve matbaa yine ilk kez Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde kurulmuştur.

Kütüphanemiz 1961 yılında toplanan VII. M. E. Şurasında alınan kararla özel bir statüye kavuşturularak bir «Devlet» ve «Derleme» kütüphanesi olarak, Beyazıt Devlet Kütüphanesi adıyla yeniden teşkilatlandırıldı.

Öte yandan, eski T.B.M.M. ve Başbakanlık Kalem-i Mahsus Müdürü ve bilâhare Bingöl, Tunceli Milletvekilliği de yapan Necmeddin Sâhir Silan, merhum eşi Cemile Hanım'ın anısına Kütüphane'nin girişini restore ettirmişlerdir. Böylece Kütüphanemize kazandırılan ve çeşitli vesilelerle sergiler ve toplantılar yapabileme imkânına kavuştuğumuz «Cemile Necmeddin Sâhir Silan Galeri - Kitaplığı Tesisi», zamanın Kültür Bakanı Cihat Baban tarafından 19 Şubat 1981 tarihinde hizmete açılmıştır. Böylece kütüphanemiz, yurdumuzda «galeri» sahibi olan ilk kütüphanedir de.

Günümüzde Kütüphaneye «Derleme» yolu ile her ay bir kamyon dokümanın girmesi, yapılan değerli bağışların kabul edilmesi; depoların tamamen dolmasına ve ihtiyaca cevap veremez hale gelmesine neden olmuştur. Yer sıkıntısının giderilmesi, Kütüphaneye ek bina olarak inşasına başlanan Eski Dişçilik Okulu'nun kısa zamanda bitirilmesine bağlıdır. Bina, 1974 yılında Kütüphaneye tahsis edilmiş, 1978 yılında restorasyon plân ve projesi ikmâl edilmiş olup, 1979 yılında ise IV. Beş Yıllık Plâna alınarak, onarımına başlanmıştır. 1205 m² üzerine üç kat olarak yapımı sürdürülen bu binada; 1 milyondan fazla kitap alabilecek depolar; özel amaçlı okuma salon ve odaları, konferans salonu ve sergileme alanları, lisan lâboratuvarı bulunacaktır. Hâlen yılda 34.000 civarında okuyucunun yararlandığı Kütüphane'den, ek binanın hizmete girmesi ile bu sayının yılda 250.000'ne ulaşacağı, aynı anda 500'den fazla kullanıcının kütüphaneden yararlanabilmesi mümkün olacaktır. Geniş bir müracaat bölümünün yanı sıra, dekorasyonu ve yerleştirmesi ile çocukların ilgisini çekecek ve okuma alışkanlıklarını geliştirip - pekiştirecek nitelikte bir çocuk bölümü ile satın alma ve bağışla sağlanacak fazla nüshalardan zengin bir ödünç verme bölümünün oluşturulmasından başka, geceleri de açık tutulması düşünülen 450 m² lik 200 kişinin aynı anda yararlanabileceği okuma salonu, fonksiyonel hale getirilecektir. Ayrıca bu proje ile kütüphane personeli için de daha uygun ve fonksiyonel çalışma alanları, 120 kişilik yemek salonu ve okuyucular için kantin ve bahçe oluşturulacaktır.

Dişçilik Okulu'nun kazanılmasında selefim Muzaffer Gökman, Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu üyeleri ile bir avuç kitap severin hizmetleri, gerçekten unutulamaz.

«Devlet Nüshası» kitapların, bütün teknik işlemlerini yaparak yararlanmaya hazırlamak ve ileriki kuşaklara iletilebilmek üzere gerekli tedbirleri almak, yerli ve yabancı araştırmacılara mevcut bilgi kaynaklarını sunmak, okuyucu ve araştırmacılar için müracaat hizmeti görmek ve ülkedeki bibliyografik denetimin (yayın kontrolü) sağlanmasına yardımcı olmakla görevli olan Kütüphanemize derleme, bağış ve satın alma yolu ile yılda 9-10 bin kitap girmektedir. 11.000 el yazması ve 40.000 kadar Arap harfli basma vardır. Yabancı dillere gelince; 15.000 İngilizce, 10.000 Fransızca, 2600 Almanca ve 4500 diğer dillerde kitap bulunmaktadır. «Atatürk ve İnkılâbı» (2500), «Kütüphanecilik ve Dokümantasyon» (150) alanlarında özel koleksiyonları ile «Fotoğraf ve Reprodüksiyon Servisi» (35.000) oluşturulmuştur. Ayrıca, pul ve banknotlar da (2.000 ad.) kütüphanede usulüne uygun olarak saklanmaktadır. Halen 15 binden fazla gazete, mecmua ve çeşitli süreli yayın izlenmektedir. Her yıl birçok süreli yayın ilk defa yayın hayatına atılırken, bir kısmı da yayını sürdürmemektedir. Geçtiğimiz yıl ilk defa 315 süreli yayın çıkmaya başlamıştır. Halen Kütüphane'deki süreli yayın sayısı 90.000 cildi aşmış bulunuyor. Sözü ettiğimiz çeşitli dil ve durumlardaki kitap, süreli yayın ve özel koleksiyonların geri kalanı Türkçe kitap olmak üzere, halen Kütüphanemizin toplam doküman sayısı 500.000'in üzerindedir. Yerleşim düzeninin, kitapların kütüphaneye geliş sırasına göre yürütüldüğü Kütüphanemizde başlıca üç tür katalog hazırlanır :

- a) Konu Kataloğu
- b) Kitap adı Kataloğu

c) Yazar, çeviren, hazırlayan, yayınlayan ve diğer emeği geçenler kataloğu; bunun yanı sıra araştırmacılara/okuyuculara kolaylık olması düşüncesiyle eser adındaki vurgu kelimelerinin altı çizilmek suretiyle fazladan bir fiş yapılır ve kitap adı kataloğuna yerleştirilir. Yabancı dil eserlerle Arap harfli Türkçe basma eserlerin katalog fişleri, konu fişleri hariç ayrı fiş kutularına diğer katalog kutularında olduğu gibi alfabetik olarak yerleştirilir.

Halen 38 personelin görev yaptığı (ek Dişçilik Okulu binası hizmete girdiğinde bu sayı 110 olarak hesaplanmıştır.) Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin İstanbul'un kültürel açıdan merkezî bir yerinde olması ve Türkiye'de basılan tüm dokümanlardan birer adedinin Kütüphane'de saklanması, yerli ve yabancı çok sayıda okuyucunun akınına sebep olmaktadır. Ancak bazı imkânsızlıklar nedeniyle istenmiyerek geçici olarak da olsa, yararlandırma hizmetlerinde kısıtlamalara gidilmesi mecburiyeti doğmuştur. Buna rağmen geçen yıl Kütüphane'den yararlananların sayısı 35.000'dir.

Kütüphanemizin iç teşkilatlanması ise, şu şekilde gösterilebilir :

1. Teknik Hizmetler Bölümü :

- a) Sağlama Servisi,
- b) Kataloğlama ve Tasnif Servisi,
- c) Yabancı Dil Eserler Servisi,
- ç) Yazma ve Arap Harfli Kitaplar Servisi,

- d) Süreli Yayınlar Servisi,
- e) Kitap Dışı Materyaller Servisi,
- f) Göze ve Kulağa Hitabeden Eserler Servisi,
- g) Özel Koleksiyonlar Servisi,
- h) Cilt Servisi.

2. Okuyucu ve İdari Hizmetler Bölümü :

- a) Müracaat Hizmetleri Servisi,
- b) Ödünç Verme Servisi,
- c) Halkla İlişkiler ve Kültürel Faaliyetler Servisi,
- ç) Özlük, Yazı İşleri ve Eğitim Servisi,
- d) Bina ve Hesap İşleri Servisi,
- e) İç Hizmetler Servisi,
- f) Depo Servisi,

Yakın bir gelecekte topyekün Kütüphanemiz, yukarıda saydığımız bütün hizmet ve servisleriyle yerli ve yabancı araştırmacılara, okuyuculara daha etkin ve doyurucu hizmetler sunabilme azmi ve çabasındadır. Bunu başarak kültürel, sosyal ve bilimsel açıdan yurt kalkınmasında yardımcı olabilir ve yapılacak araştırmalarla tarihi gerçeklerin ortaya çıkarılması, yurdumuz ve insanımızın/kültürümüzün tanıtılmasında bir katkısı olabilirse, bizce, işte o zaman görevini yerine getirmiş sayılır. Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne olan güveninize, daima layık olmağa çalışacağız.

NUHOĞLU KİTABEVİ

Hacıbayram, Eti Sokağı, 4

Ulus, Ankara

Tel : 11 11 67 - 12 19 71

Eski - yeni her türlü

KİTAP ALIM - SATIMI